

Dvacet pět let hnízdění labutě velké (*Cygnus olor*) v okrese Svitavy

Twenty five years of the Mute Swan (Cygnus olor) breeding in Svitavy district

Jiří Mach

Dimitrovova 29, 568 02 Svitavy; e-mail: ma@gy.svitavy.cz

Úvod

Trvalá populace labutě velké (*Cygnus olor*) na území dnešní ČR vznikla až v poválečném období, zejména díky chovaným jedincům v jižních Čechách (Blatensko). Z dřívější doby (před rokem 1910) je známo opakované hnízdění také páru z chovu na Zámeckém rybníce v Lednici na jižní Moravě nebo hnízdění na blízkém rybníku Mlýnský v roce 1938 (HUDEC 1994).

HUDEC (1994) uvádí první hnízdění na území Východočeského kraje v roce 1967 na rybníku Zrcadlo v Mlýnci (okres Jičín), které doložil L. Urbánek. První zahnízdění labutě v jednotlivých okresech východních Čech připadalo pak nejčastěji na rok 1976. Svitavský okres patřil mezi poslední oblasti (společně s okresem Havlíčkův Brod), které labutě ve východních Čechách osídlily (HORA 1991). První hnízdění labutí velkých v okrese Svitavy bylo zaznamenáno v roce 1980, kdy vyhnízďily úspěšně dva páry na Pomezském rybníku v Pomezí na Poličsku a na rybníku Heřmánek u obce Horky na Lito-myšlsku, odkud pochází nedoložené údaje o zahnízdění na rybníčku Růžový a neúspěšném hnízdění na rybníce v osadě Mendryka.

Cílem příspěvku je podat přehled o hnízdění labutí velkých v prvním čtvrtstoletí hnízděního výskytu na okrese Svitavy.

Metodika

Okres Svitavy má rozlohu 1 335 km². Nadmořská výška se pohybuje v rozmezí 285–781 m. Vodních ploch je v něm více než 90 a mají celkovou rozlohu více než 415 ha. Ve většině případů jsou to menší či středně velké rybníky i nádrže. Největší plochu mají rybníky Hvězda (80 ha) a rybník Nový (42 ha) u Opatova. Nejvíce vodních ploch bylo vybudováno Rybářstvím Litomyšl s. r. o. v letech 1999–2006 (výstavba dále pokračuje) u obcí Jedlová a Stašov na Poličsku, kde se nyní nachází více než 20 většinou menších vodních ploch, tvořící Jedlovsko-stašovskou soustavu. Zdejší vodní plochy jsou také nejvýše položenými hnízdišti labutí v okrese Svitavy v nadmořské výšce 580–590 m n. m., v již členitějším terénu severovýchodního okraje Žďárských vrchů. Naopak nejnižší položená hnízdiště v přehledné rovinaté až pahorkatinné krajině jsou u Lito-myšle (300 m n. m.).

Rozdělení okresu na oblasti Poličska, Svitavska, Litomyšlska a Moravsko-řebovska kopíruje rozdělení působnosti obcí III. stupně ve státní správě. Od roku 1980 se na mapování hnízdící populace labutí velkých okresu Svitavy podílela celá řada dobrovolníků, zejména ornitologů a ochránců přírody. Hlavním shromažďovatelem a zpracovatelem dat z jednotlivých let se stal L. Urbánek

z Litomyšle. Některé poznatky jsou součástí jeho prací (URBÁNEK 1992) nebo jde o dosud nepublikované údaje. Od roku 2000 se na koordinaci sledování hnízdicích labutí podílí ve spolupráci s L. Urbánkem i autor tohoto příspěvku, který také publikoval zpracované údaje z okresu Svitavy z let 2000–2002 (MACH 2004). Další výsledky pocházejí ze souhrnných prací koordinátorů celorepublikových sčítání v rámci východních Čech (HORA 1991, SVOBODOVÁ & REŠL 2001, REŠL & SVOBODOVÁ 2003).

Výsledky a diskuse

V prvotním období (1980–1984) se hlavním územím, kde labuť začaly hnízdit, stalo Litomyšlsko a Svitavsko. V těchto nízko položených oblastech okresu bylo v té době také nejvíce vodních ploch, které byly nejenom vhodným hnízdním prostředím s dobrými potravními podmínkami, ale zřejmě se některé z nich uplatnily i při letním shromažďování nehnízdících jedinců, neboť v obou oblastech jsou i rozlehlější rybníky (Velký Košíř, Nový rybník a rybník Hvězda). Dodnes je Litomyšlsko a zejména Svitavsko tradiční hnízdní oblastí, kde dochází k opakovaným úspěšným hnízděním.

Tab. 1: Přehled základních údajů o hnízdění labutí velkých (*Cygnus olor*) na okrese Svitavy v období let 1980–2004 v jednotlivých oblastech (S – Svitavsko, P – Poličsko, L – Litomyšlsko a M – Moravskotřebovsko). U úspěšnosti hnízdění je uveden poměr úspěšných a neúspěšných hnízdění a procento úspěšných hnízd.

*Tab. 1: Overview of Mute Swan (*Cygnus olor*) breeding in Svitavy district during the period 1980–2004 according to particular subregions (S – Svitavsko, P – Poličsko, L – Litomyšlsko and M – Moravskotřebovsko subregion). Nest success is given as the ratio of successful / failed nests and as a simple percentage of successful nests.*

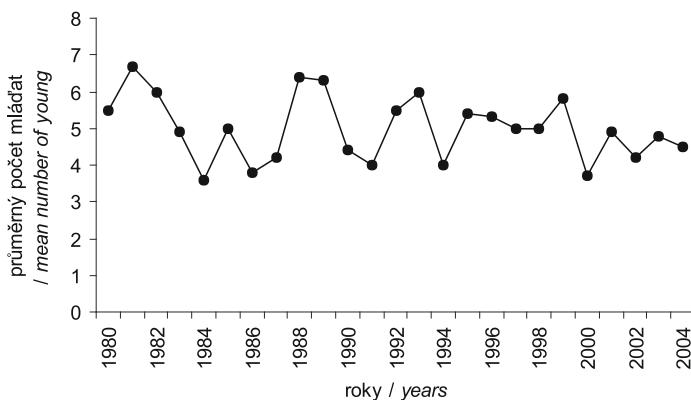
	S	P	L	M	Celkem / Total
Počet hnízdních lokalit / Number of breeding sites	13	8	11	11	43
Počet hnízdění / Number of breeding attempts	84	19	45	21	169
Úspěšnost hnízdění / Nest success	63/21 (75,0 %)	18/1 (94,7 %)	32/13 (71,1 %)	16/5 (76,2 %)	129/40 (76,3 %)
Celkový počet mláďat / Sum of young	289	91	159	58	597
Průměrný počet mláďat na úspěšné hnízdo / Mean number of young per successful nest	4,6	5,1	5,0	3,6	4,6

V dalších částech okresu byla hnízdění zaznamenána až v pozdější době. Na Poličsku, které leží v nejvyšších nadmořských výškách okresu, proběhlo hlavní období hnízdního šíření labutí v letech 1995–1999. V současné době je tu nejvíce vodních ploch na okrese. Jde však převážně o menší rybníčky nebo nádrže (Jedlovsko-stašovská soustava nebo nádrže „Pod kopcem“ u Poličky),

vybudované převážně v rozmezí let 1997–2005. V tomto období se také podařilo zjistit hnízdění na Moravskotřebovsku (zejména soustava rybníků u Třebařova), kde však existuje podezření, že k prvotnímu zahnízdění mohlo dojít i v předchozích letech. Na Moravskotřebovsku hnízdilo v letech 2000–2004 nejvíce párů labutí z celého okresu.

Byla doložena vysoká úspěšnost hnízdění a průměrný počet vyvedených mláďat na Poličsku, nebo vysoký počet zaznamenaných hnízdění na Litomyšlsku a Svitavsku (tab. 1), kde se nachází labutěmi nejvíce využívaná hnízdiště na rybnících Mušlový (Svitavy) – 17x, Dolní (Svitavy) – 13x, Nový (Svitavy) – 11x, Velký Košíř (Litomyšl) – 11x, Černý (Svitavy) – 11x a Horní (Svitavy) – 10x. Vyšší podíl neúspěšných hnízdění v těchto tradičních hnízdních oblastech připisují blízkosti vodních ploch lidským sídlům, silnějšímu hospodářskému tlaku i ničení snůšek ze strany člověka.

Zjištěný celkový počet vylihnutých mláďat za sledované období byl 597, což je průměrně 4,5 mláďat na jeden pár (v rozmezí 3,7 v roce 2000 až 6,7 v roce 1981). Počty vyvedených mláďat se dlouhodobě snižují (obr. 1.) Tento trend koresponduje s výsledky REŠLA & SVOBODOVÉ (2003) z území východních Čech. Domnívám se, že jde o jev, který souvisí s populační dynamikou a stavem, kdy je tak růst populace vnitřně regulován.

Obr. 1: Průměrný počet úspěšně vyvedených mláďat labutí velkých (*Cygnus olor*) v okrese Svitavy ve letech 1980–2004.

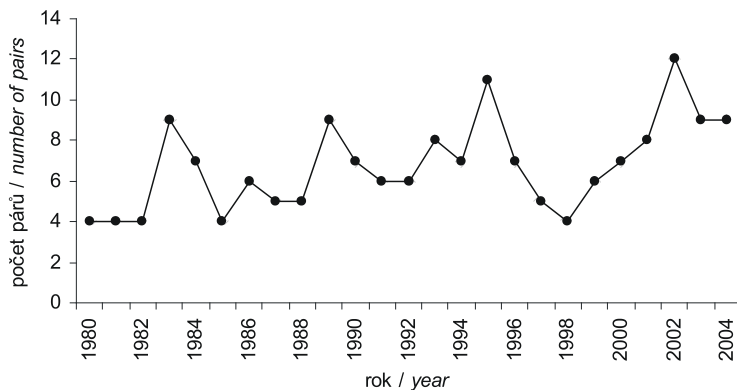
Fig. 1: Mean number of young Mute Swans (*Cygnus olor*) per successful nest in Svitavy district during the period 1980–2004.

Z dalších výsledků vyplývá poměrně zajímavá skutečnost, že vyšší počty hnízdních párů byly zjištěny ve zhruba šestiletých cyklech v letech 1983, 1989, 1995 a 2002. Roční počet hnízdních labutí na ploše okresu Svitavy se pohyboval v rozmezí 4–12 párů (průměrně 6,7 párů). Nejvyšší počty byly zaznamenány v letech 1995 a 2002. Počty hnízdních párů i hnízdních lokalit labutí velkých na okrese se zvyšují (obr. 2, tab. 2). Vzestupný počet hnízdních párů labutí velkých v posledních desetiletích je v souladu nejenom s trendem populace východních

Čech (SVOBOVÁ & REŠL 2001), ale například i jižních Čech (SVOBODOVÁ & REŠL 2002).

Zatímco v průběhu sledovaného období se počty hnízdicích párů labutí v oblastech Svitavska a Litomyšlska postupně snižovaly, na Moravskotřebovsku i Poličsku naopak postupně docházelo k narůstání počtu hnízdicích labutí. Tento jev může souviset nejenom s postupným vývojem celé populace labutí na území České republiky, ale i s nárůstem nově vznikajících vodních ploch zejména na Poličsku (částečně i na Moravskotřebovsku) na konci 90. let 20. století nebo s lepším monitoringem Moravskotřebovska v letech 2000–2004.

V přehledu čtyřiceti třech hnízdních lokalit labutí na okrese Svitavy dominují (celkem 29x) vodní plochy s rozlohou 2–10 ha. Jen ve čtyřech případech jde o hnízdiště na rybníku s větší rozlohou než 25 ha. Zajímavostí je hnízdění labutího páru na řece Loučné u Tržku (Litomyšlsko) v letech 1994 a 1995.

Obr. 2: Počty hnízdicích párů labutí velkých v okrese Svitavy v letech 1980–2004.

Fig. 2: Number of breeding pairs of Mute Swan in Svitavy district during the period 1980–2004.

Tab. 2: Počet hnízdění labutí velkých v období 1980–2004 v jednotlivých oblastech okresu Svitavy. Pro vysvětlivky názvů oblastí viz tab. 1.

Tab. 2: Number of breeding attempts of Mute Swan in years 1980–2004 in particular subregions of Svitavy district. For full names of subregions see Table 1.

Období / Period	S	P	L	M	Celkem / Total
1980–1984	9	5	1	0	15
1985–1989	10	6	0	0	16
1990–1994	9	7	1	0	17
1995–1999	6	6	5	3	20
2000–2004	6	5	3	10	24

Nadmořská výška hnízdišť se pohybuje od 300 m n. m. na Litomyšlsku do 590 m n. m. na Poličsku. Většina hnízdních biotopů se nachází na vodních plochách s bohatšími lemovými porosty dřevin a s výraznějším podílem litorální vegetace, v blízkosti lidských sídel, v blízkosti dalších vodních ploch a na nádržích s polointenzivním až extenzivním chovem ryb. Hnízdiště v okrese Svitavy se kromě vzdálenosti od ostatních vodních ploch příliš neliší charakteristikami, které zjistili FIŠEROVÁ *et al.* (2003) na Třeboňsku v letech 1999–2001. Lepší poznání výběru hnízdišť labutí na okrese Svitavy by si však vyžadovalo podrobnější studium.

Souhrn

Príspevek popisuje hnízdění labutě velké (*Cygnus olor*) v letech 1980–2004 na území okresu Svitavy (východní Čechy). Je zhodnocen vznik a vývoj hnízdní populace labutí na Svitavsku, Litomyšlsku, Moravskotřebovsku a Poličsku. Bylo doloženo 43 hnízdních lokalit, 169 případů zahnízdění (z toho 129 úspěšných), 597 vyvedených mláďat s průměrem 4,6 mláďat na úspěšné hnízdo. Během sledovaného období rostl počet hnízdících párů, ale snižoval se počet vyváděných mláďat.

Summary

This paper describes the breeding of Mute Swan (Cygnus olor) during the period 1980–2004 in Svitavy district (eastern Bohemia, 49°45'N 16°28'E, altitude 285–781 m; more than 90 ponds of total area 415 ha, dispersed over 1335 km² of landscape). I evaluated the origin and development of breeding population in four subregions: Svitavsko, Litomyšlsko, Moravskotřebovsko and Poličsko. Forty three breeding sites and 169 breeding attempts (of which 129 were successful) were documented. In total, 597 young were fledged, averaging 4.6 young per successful nest. During the study period, the number of breeding pairs increased, but the number of fledged young decreased.

Literatura

- FIŠEROVÁ J., MUSIL P. & ŠIZLING A. 2003: Labuť velká (*Cygnus olor*) – preference prostředí v hnízdním období na Třeboňsku. *Sylvia* 39: 107–118.
- HORA J. 1991: Základní informace o populaci labutě velké (*Cygnus olor* /Gm./) ve Východočeském kraji. *Panurus* 3: 89–106.
- HUDEC K. (ed.) 1994: Fauna ČR a SR. Ptáci 1. *Academia, Praha*.
- MACH J. 2004: Mapování hnízdní populace labutě velké (*Cygnus olor*) na okrese Svitavy v letech 2000–2002. *Panurus* 14: 67–76.
- REŠL D. & SVOBODOVÁ J. 2003: Výsledky letního sčítání labutě velké (*Cygnus olor*) ve východních Čechách v roce 2001. *Panurus* 13: 57–63.
- SVOBODOVÁ J. & REŠL D. 2001: Výsledky sčítání labutě velké (*Cygnus olor*) ve východních Čechách v roce 2000. *Panurus* 11: 19–26.
- SVOBODOVÁ J. & REŠL D. 2002: Výsledky sčítání labutí velkých (*Cygnus olor*) v jižních Čechách v roce 2000 a jejich porovnání s výsledky z roku 1995. *Sylvia* 38: 97–102.
- URBÁNEK L. 1992: Labuť velká v okrese Svitavy a Ústí nad Orlicí. *Od Trstěnické stezky 1/1992*: 26–28.